

Geloven in het geloof van de 'ongelovige'

Toen Franciscus van Assisi in 1219 sultan Malek El-Kamil ontmoette vonden twee mensen elkaar in het geloof. De een was en bleef christen, de ander was en bleef moslim. We weten niet of ze veel met elkaar gesproken hebben. Franciscus zegt er niets over. Maar de ontmoeting heeft wel veel effect gehad, ook op Franciscus. Hij had geloofsverwantschap gevoeld met een 'ongelovige'. Blijkbaar waaide de Gods Geest ook in den vreemde. Normaliter confronteert de vroomheid van de vreemdeling ons met onze eigen laksheid. Dat maakt ons nijdig. Maar een echte gelovige kan het hebben dat God ook van de ander houdt.

Het verhaal gaat ongeveer zo. Franciscus verliest zijn smaak voor de wereld. Hij neemt het besluit de wereld te verlaten en alleen God te dienen. Zijn leidend vraag, die hij op belangrijke momenten in zijn leven zal blijven stellen is: "Heer, wat wilt Gij dat ik doe?" Na zo'n twee jaar als vreemdeling en kluizenaar te hebben rondgezworven krijgt Franciscus zijn eerste broeders. Ze besluiten in de kerk voor het altaar aan de Heer te vragen wat zij moeten doen. Dan openen ze het Evangelie en lezen ze de passage van de Heer die zijn leerlingen twee aan twee uitzendt om het evangelie te verkondigen, zieken te genezen en duivels uit te drijven. Maar wat de broeders vooral raakt is dat de leerlingen daarbij niets mee mogen nemen: geen beurs, geen staf, geen brood. De Heer zal voor hun onderhoud zorgen. En zij moeten in ieder huis de vrede van de Heer brengen. Dat is de zending van Franciscus en zijn broeders. En inderdaad, vanaf het moment dat hij het Evangelieboek opende tot aan het eind van zijn leven als hij het Zonnelied componeert, wordt het leven van Franciscus en zijn broeders gekenmerkt door het geloof in de werkelijke nabijheid van God – Vader, Zoon en heilige Geest – die hij iedere keer weer vraagt: "Heer, wat wilt Gij dat ik doe?" En de Heer geeft zichzelf aan Franciscus in de vorm van **broederschap, nederigheid en vrede**. Dit is wat Franciscus van de Heer ontvangen heeft en wat hij de wereld te bieden heeft. En dit is ook de achtergrond van het verhaal van Franciscus en de sultan.

Na het lezen van de uitzendingsrede van Jezus hebben Franciscus en zijn broeders hun leven ingericht als gezonden. Zij trekken predikend door de wereld: allereerst in hun directe omgeving, waar zij heel veel mensen bereiken omdat zij niets anders te bieden hebben dan broederschap, nederigheid en vrede. Je moet je voorstellen hoe moeilijk het voor een rijk en machtig man is contact te krijgen met arme en machteloze mensen. Bezit en macht staat als een muur tussen mensen in. Vandaar dat het Evangelie ook zegt dat het gemakkelijker voor een kameel is om door het oog van de naald te gaan, dan voor een rijk en machtig man om het koninkrijk van God binnen te gaan. Omdat de broeders niets anders hebben dan het geloof in de werkelijke nabijheid van God, zijn ze niet bedreigend voor de mensen en laten die hen gemakkelijk binnen in hun huizen. Nadat ze gepredikt hebben in hun directe omgeving besluiten de broeders hun zendingsgebied over de taalgrenzen heen uit te breiden. Ze doen dit met groot vertrouwen in de heilige Geest, maar leren onderweg en in de praktijk dat zij zich moeten aanpassen aan de taal en de zeden van de volkeren waar zij zich onder begeven.

In 1217 besluiten de broeders dat zij ook "als schapen onder de wolven" naar de Saracenen zullen gaan, zoals de moslims indertijd genoemd werden. Het was de tijd van de vijfde kruistocht. Paus Innocentius III had de kerk opgeroepen tot een gewapende pelgrimage naar het heilige land. Tot die tijd was oorlog een zaak van ridders geweest, niet van boeren en geestelijken. Innocentius III rekende echter op de militaire kracht van Gods Geest en stuurde Jan en alleman op kruistocht. En het zijn vooral de geestelijken geweest, die dus geen verstand van oorlogsvoering hadden, die de kruistocht tot een ramp hebben gemaakt. Franciscus geloofde niet op die manier in de kracht van de heilige Geest. Hij had God alleen maar als vredebrenger leren kennen, en deed dus ook niet mee aan de oorlog. De zending naar de Saracenen was volgens franciscanoloog Jan Hoeberichts geen gewapende pelgrimage, maar een volwaardig onderdeel van de levenswijze van de broeders. Precies zoals zij onder de melaatsen leefden en onder de mensen in de wereld predikten, zo gingen zij ook naar de 'ongelovigen'. In het zinnetje "als schapen onder de wolven" gaat het er dan ook niet om dat de Saracenen wolven zouden zijn, maar dat de broeders *schapen* zijn. En dit vind ik al een heel leerzame gedachte: het gaat er niet om dat de ander een wolf is, maar dat je zelf leert zo zwak als een schaap te zijn en zo behoedzaam als een duif.

In 1219 gaat Franciscus naar Egypte om de sultan zijn geloof te verkondigen in de hoop hem te bekeren. Deze sultan, die een cultureel zeer ontwikkeld man is, luistert aandachtig en bereidwillig, maar kan zich niet tot het geloof van Franciscus bekeren. Wel geeft hij Franciscus een vrijgeleide om naar de heilige plaatsen te gaan, en vraagt hij om voor hem te bidden. Tien jaar later geeft de sultan Jeruzalem zonder slag of stoot aan Frederik II over, en krijgen de minderbroeders toestemming om hun godsdienst te prediken zolang ze de moslims maar geen aanstoot geven. We zien dus dat de missie van Franciscus in zekere zin niet geslaagd was: hij heeft de sultan niet bekeerd. Maar we zien ook dat de missie in een andere zin wel degelijk geslaagd is geweest: er is sprake geweest van een werkelijke ontmoeting tussen deze twee gelovigen, en zij gingen in vrede ieder zijns weegs. Het is zelfs mogelijk dat deze vrede ook een oorlog voorkomen heeft.

Een belangrijk kenmerk van Franciscus en zijn broeders is dat ze leren uit de praktijk. Al doende leerden zij bijvoorbeeld dat het goed is te leven en te prediken onder de moslims, maar niet om Mohammed voor leugenaar uit te maken. Op basis van de ervaringen schrijft Franciscus in 1221 richtlijnen voor de zending onder de "Saracenen en andere ongelovigen". Hij schrijft daarin dat er twee manieren zijn om onder hen een geestelijk leven te lijden. De ene manier is geen conflicten aan te gaan, maar ieder ander onderdanig te zijn omwille van God, en te belijden dat je christen bent. De andere manier is, *als zij zien dat de Heer dit wil*, het woord van God onder hen te verkondigen.

- 1 De Heer zegt:
'Zie, Ik zend jullie als schapen tussen wolven.
- 2 Wees dus voorzichtig als slangen
en eenvoudig als duiven.' (Mt 10,16)
- 3 Daarom mag iedere broeder,
die op ingeving van God
onder de Saracenen of andere ongelovigen wil leven,
gaan met verlov van zijn minister en dienaar.
- 4 En de minister moet hun verlov geven en mag zich niet verzetten,
als hij vindt dat zij geschikt zijn om uitgezonden te worden;
want hij zal aan de Heer verantwoording moeten afleggen (vgl. Mt 12,36)
als hij hierin of in andere zaken ondoordacht te werk is gegaan.
- 5 De broeders nu die gaan,
kunnen op twee manieren geestelijk onder hen leven.
- 6 De ene manier is dat zij geen conflicten of woordenstrijd aangaan,
maar ieder menselijk schepsel onderdanig zijn
omwille van God (1 Pe 2,13)
en belijden dat ze christen zijn.
- 7 De andere manier is dat zij,
als ze zien dat dit de Heer behaagt,
hun het woord van God verkondigen,
opdat zij geloven in de almachtige God,
Vader, Zoon en Heilige Geest,
schepper van alle dingen,
en in de Zoon, verlosser en redder,
en zich laten dopen en christen worden,
want wie niet herboren is uit water en de Heilige Geest,
kan het koninkrijk van God niet binnengaan. (vgl. Joh 3,5)

In hoeverre wilde Franciscus de sultan bekeren? Wilde hij hem doen overgaan naar het christendom en doen geloven dat Jezus de Christus is, en dat zijn kruis de wereld heeft verlost? Natuurlijk wilde Franciscus heel graag dat de sultan zou gaan geloven in de reddende kracht van God in Jezus Christus. Maar zijn leidende vraag is steeds, of God dat wil. Daarom denk ik toch wat genuanceerder over Franciscus' wens de sultan te bekeren. Franciscus was namelijk een boetvaardige en zijn eigen bekering was vooral een bekering tot een boetvaardig leven. Ik moet hier iets uitleggen over het verschil tussen bekering als overgang tot een ander geloof, en bekering als het leiden van een boetvaardig leven. Iemand die overgaat naar een ander geloof hoeft op zichzelf

beschouwd zijn leven niet eens zo sterk te veranderen. Iemand kan bijvoorbeeld uit liefde voor een moslima besluiten moslim te worden; maar dat wil nog niet meteen zeggen dat hij dan meteen ook een groot geloof in God heeft. Zo zijn er in het begin van het christendom ook heel wat mensen christen geworden om in aanmerking te kunnen komen voor een baan in het toenmalige keizerrijk. Een boetvaardige echter bekeert zich *binnen* de geloofstraditie. Een boetvaardige vraagt zich niet zozeer af of hij wel echt Rooms-katholiek is, maar vraagt iedere dag aan God: "Heer, wat wilt Gij dat ik doe?" Hij laat zijn dagelijks leven leiden door zijn geloof in de nabijheid van God en hij zoekt voortdurend naar de wil van God. Franciscus was een boetvaardige. En zijn oproep tot bekering betrof in het algemeen de bekering tot een boetvaardig leven. Is het dan vreemd om te veronderstellen dat zijn oproep aan de sultan evenzo een opwekking tot een boetvaardig leven betrof? Een boetvaardig als Franciscus wil niet bepalen welk geloof de sultan aanhangt, want dat laat hij aan God zelf over.

Zoals Franciscus geloofde, zo moeten wij ook zijn zending zien, dat wil zeggen vanuit de vraag: "Heer, wat wilt Gij dat ik doe?" En God heeft gewild dat zijn zending naar de sultan uitmondde in een echte ontmoeting. In deze ontmoeting blijkt dat de twee gelovigen geloofsverwanten en broeders zijn. In het algemeen zijn zonen van één Vader elkaars grootste vijanden, zoals in het verhaal van Kaïn en Abel, waarin het gemeenschappelijke offer aan één en dezelfde God leidt tot moord. Altijd hebben broers ten opzichte van elkaar gevoelens van jijd en onzekerheid, dat hun vader meer van de ander houdt dan van hem. En als de moslims vromer zijn dan de meeste christenen, en ook nog succesvoller in de oorlog, dan zal er onder de christenen zeker een gevoel van jaloezie geheerst hebben. In de strijd tussen moslims en christenen kunnen beide partijen de rol van Kaïn op zich nemen, en hun broer vermoorden. Maar dat geldt niet voor Franciscus en Malek al-Kamil. Voor hen was de ontmoeting een ontdekking, dat God ook daar bij de vijand is, en dat broederschap grenzen overstijgt. We moeten de betekenis hiervan niet onderschatten. In de visie van Franciscus, zoals hij deze beschrijft in zijn eerste Wijsheidsspreuk, kan God alleen herkend worden door Zijn Geest.

- 1 De Heer Jezus zegt tot zijn leerlingen:
'Ik ben de weg, de waarheid en het leven.
Niemand komt tot de Vader behalve door Mij.'
- 2 Als jullie Mij leren kennen,
leren jullie zeker ook mijn Vader kennen;
en van nu af zullen jullie Hem leren kennen
en jullie hebben Hem al gezien.'
- 3 Filippus zegt tot Hem:
'Heer, laat ons de Vader zien en dat is ons genoeg.'
- 4 Jezus zegt tot hem:
'Zolang ben Ik al bij jullie
en jullie hebben Mij nog niet leren kennen?
Filippus, wie Mij ziet, ziet ook mijn Vader.' (vgl. Joh 14,6-9)
- 5 De Vader woont in ontoegankelijk licht (vgl. 1 Tim 6,16)
en God is Geest en niemand heeft God ooit gezien. (vgl. Joh 4,24; 1,18)
- 6 Daarom kan Hij alleen maar in de Geest gezien worden,
want het is de Geest die levend maakt,
het vlees helpt niets. (Joh 6,63)
- 7 Maar ook de Zoon wordt
in zover Hij gelijk is aan de Vader
door niemand op een andere manier gezien
dan de Vader en de Heilige Geest gezien worden.

en even verder....

- 12 Daarom is het de Geest van de Heer,
die in zijn gelovigen woont,
Hij is het,
die het allerheiligste lichaam en bloed van de Heer ontvangt.

Alleen de Geest Gods kan God herkennen. Dit betekent uiteindelijk dat iedere zending het geloof veronderstelt dat de Geest Gods al bij de ander *is*, nog voordat er sprake is van bekering. Want als Gods Geest niet in de 'ongelovige' zou zijn, dan zou hij God nooit *kunnen* erkennen, en nooit *kunnen* bekeren. Franciscus ging dus eigenlijk al op weg met het geloof dat de Geest van God ook waait onder de Saracenen. Want als Hij daar niet zou zijn, dan zou zijn missie hoe dan ook tot mislukken gedoemd zijn.

Het is moeilijk te doorgronden hoe iemand als Franciscus, die zo intens gelooft dat Jezus Gods Zoon is en door zijn kruis de wereld gered heeft, een geloofsverwant herkent in een moslim, die een dergelijk geloof afwijst. Dat is misschien ook wel een te grote opdracht voor een mens. Alleen Christus zelf kan de pijn verdragen dat Hij niet erkend wordt als Gods Zoon. Maar Franciscus gelooft zo sterk in Christus, dat hij *met* Hem in staat is het ongeloof en zelfs de vijandschap van de ander te verdragen, en hem lief te hebben als zijn broeder. Christus, die ook voor hem de weg, de waarheid en het leven is, maakt het voor Franciscus mogelijk te geloven in het geloof van de sultan. In de taal van het christelijk geloof kunnen we zeggen dat Franciscus erkent dat God – Vader, Zoon en Geest – bij deze vijandelijke broeder aanwezig is. Daarmee maakt Franciscus de sultan niet stiekem tot christen, maar hij ziet *meer* in de sultan dan de sultan zelf; hij acht hem hoger dan de sultan zichzelf acht.

Er heerst kwetsbaarheid in de ontmoeting tussen de christen en de moslim. Aanvankelijk nog niet. Toen wilde Franciscus de sultan tot het christendom bekeren, en de sultan was wel geïnteresseerd in een filosofisch dispuut. Maar tijdens de ontmoeting hebben beiden zich kwetsbaar opgesteld. Zij lieten de ander toe op hun eigen terrein. Wie de ander toestaat van zijn geloof te getuigen, die wordt ook uitgedaagd zijn eigen geloof, of het gebrek daaraan, te onthullen. Bovendien laten zij toe geraakt te worden door elkaars geloof, en zich daar misschien zelfs toe te bekeren. Het is niet nodig je te bekeren tot de traditie van de ander, want de echte bekering betreft het geloof zelf, in de nabijheid van de levende God. Je kunt dus geloven in het geloof van de ander zonder zijn traditie te omarmen.

Verschillen in geloofstradities hoeven niet tot geweld te leiden, zolang we maar weten hoe we met die verschillen moeten omgaan. Zo zijn dogma's ontegenzeggelijk belangrijk als de vormen van het geloof. Zonder leerstellige vormen zou het geloof niet eens bestaan. Maar het geloven zelf, als zoektocht, is uiteindelijk op niets anders gericht dan op de ontmoeting met God. Rumi, islamitische mysticus en tijdgenoot van Franciscus, dichtte dat Gods geliefden geen religie hebben, maar alleen God. De mens kan op verschillende manieren van God houden – "in het huis van mijn Vader zijn vele woningen" (Joh 14:2) – maar het moet altijd wel een persoonlijke liefde zijn. In Jezus' uitspraken "Ik ben de weg, de waarheid en het leven" en "volg Mij", zijn de wet en het dogma voltooid in de persoonlijke liefde van God. Een geloofsgesprek is dan ook niet een dispuut over dogmatische kwesties, maar een ontmoeting tussen twee gelovigen over hun geloof.

De manier waarop Franciscus en de sultan met elkaar gesproken hebben stelt ook vragen naar het geloofsgesprek tussen mensen met een zelfde geloof. Interreligieuze dialoog is niets anders dan een bijzondere vorm van religieuze dialoog, en religieuze dialoog is niets anders dan een bijzondere vorm van dialoog. Durven wij onszelf in onze contacten met anderen kwetsbaar op te stellen? Zonder van tevoren te weten hoe alles zit en wat de waarheid is? Een goede dialoog is altijd een gesprek zonder eigendom. Het is een gesprek waarin niemand de antwoorden bezit, of van tevoren weet waar het gesprek hen heen zal leiden.

Dr. W.M. Speelman